

Det exceptionella i det röda Åbo

Rauno Lahtinen, *Punainen Turku 1917–1918*, 432 s., ill., Sammakko, Åbo 2016.

ABO BRUKAR RÄKNAS till de högborgerliga fästena i det svenska Finland. Staden är som känt Finlands äldsta och sedan 1918 säte för det finlandssvenska universitetet Åbo Akademi. Observatoriet på Vårdberget är ett av Åbos kända landmärken. I dag ägs det av Stiftelsen för Åbo Akademi, men under inbördeskriget 1918 huserade stadens röda ledning i byggnaden. När det nuvarande Åbo Akademi grundades skedde det i ett land som nyligen blivit självständigt och genomgått ett blodigt inbördeskrig. Också staden och befolkningen i Åbo hade drabbats hårt av kriget. Drygt ett år före akademins grundades hade de svenskspråkiga patricierfamiljerna i Åbo, vars donationer blev avgörande för att staden återfick status som universitetsstad, på nära håll fått uppleva hur deras stad varit den rödaste i Finland.

Åbohistorikern Rauno Lahtinens bok *Punainen Turku 1917–1918* (Det röda Åbo) är det första omfattande verket som behandlar 1917 års revolution och 1918 års inbördeskrig i Åbo. Med tanke på att Åbo under 1917 fram till krigsutbrottet i januari 1918 betraktades som den främsta röda opprorsstaden i Finland av de samtida, är forskningen kring händelserna i staden under dessa dramatiska år överraskande nog närmast obefintlig. Det var på händelseutvecklingen i Åbo som blickarna fästes då de till-

tagande ordningsproblemen och arbetarnas revolutionära agerande debatterades på nationell nivå. Anmärkningsvärt är även att det, när inbördeskriget sedermera bröt ut och de röda tog makten i södra Finland, gick relativt lugnt till i Åbo under krigsmånaderna jämfört med utvecklingen i de andra stora städerna Helsingfors, Tammerfors och Viborg. Också de vitas maktövertagande i april 1918 skedde under högst odramatiska förhållanden då skärgårdens frivilligkår under ledning av Carl August Ehrensvärd red in i staden åtföljd av paraderande vitgardister och en hyllande glädjefylld borgerlig stadsbefolkning som mötte de vita befriarna – detta en månad före Mannerheims segerparad i Helsingfors.

Inbördeskriget avgjordes inte i Åbo. Uptakten till en beväpning av borgar- och arbetargården och till eskalationen till ett inbördeskrig kan emellertid möjligtvis förstås utifrån att nationen med tilltagande oro hade följt med vad som pågick i det radikala Åbo 1917. Det var inte bara de borgerliga som såg med fruktan på livsmedelsbeslagtagningarna, gatuvåldet och upploppen i Åbo. Även socialdemokratiska arbetare upplevde att de måste bilda ordningsgården för att skydda sig mot ”huliganer” och ”anarkister” som liksom i Åbo kunde hota ordningen i lokalsamhället – så resonerade man åtminstone bland bruksarbetarna i Billnäs och säkerligen även på andra orter där man ville bevara ordningen på lokal nivå från både borgerligt och socialdemokratiskt håll.

Lahtinens bok är kronologiskt uppbyggd. De två första kapitlen är ett slags bakgrundsteckning av industristaden Åbos utveckling i början av 1900-talet och år 1916 vilken ger läsaren en inblick i vardagen i en större stad under första världskriget. Därefter får läsaren följa med händelseutvecklingen i Åbo månad för månad, från januari 1917 till augusti 1918. Lahtinen avslutar sin bok med ett kapitel om Åbo under hösten 1918 och en slags epilog med nutiden som en utsiktspost för att ställa 1917–1918 års händelser i relation till Finlands historia fram till nutid. I slutet av boken för Lahtinen fram några kontrafaktiska resonemang: hur det skulle ha gått om de röda hade segrat 1918 eller om inbördeskriget inte alls hade utbrutit.

Boken gör läsaren bekant med flera av de aktörer som på lokal nivå och under händelsernas gång blev kända också på nationell nivå. En av dem var den notoriske röde milischefen, arbetaren William Lundberg, som före 1917 hade verkat som medarbetare i den svenskspråkiga socialistiska tidningen *Arbetet*. Utifrån ett finlandssvenskt perspektiv är Åbo intressant eftersom staden var centrum för det röda svenskspråkiga Finland fram till april 1918. Tidningen *Arbetets* redaktion verkade i Åbo och till dess huvudsakliga medarbetare hörde, förutom nyss nämnde Lundberg, skeppsredaren och grosshandlaren Walter Borg och hans talrika familj (sönerna Harry, Erik och Villy Borg var också involverade i de rödas verksamhet i Åbo), musikläraren Gunnar Mörn, lektorn i historia vid svenska lyceet

i Åbo Georg Boldt och Boldts forne elev bibliotekarien Allan Wallenius. Wallenius skulle sedermera fly utomlands och etablera sig i Sovjetunionen som lärare och föreståndare för det kommunistiska universitetet för västerns minoriteter i Moskva. På 1930-talet hamnade han likt många andra i Stalins fångläger och avled 1942. Bland de röda svenskspråkiga i Åbo ingick även arbetaren Janne Ojala som hörde till William Lundbergs närmaste krets. Därtill kan även nämnas doktor Nils af Ursin som vid den här tiden också undervisade i det svenska lyceet Classicum och som för-siktigt medverkade i den lokala revolutionsledningen. Adelsmannen af Ursin hörde till grundarna av SDP:s föregångare, Finlands Arbetarparti, som hade grundats i Åbo 1899.

Med andra ord verkade den svenskspråkiga radikala socialistiska intelligentian i Åbo fram till 1918, och som Lahtinen anmärker övergick den politiska makten i staden 1917 från svenskspråkiga högborgerliga patricier till svenskspråkiga socialister – bägge en försvinnande liten minoritet i den i huvudsak starkt finskspråkiga industri- och arbetarstaden. Lahtinen nämner i detta sammanhang även den svenskspråkige socialdemokratiska lantdagsmannen Karl H. Wiik som en del av den svenskspråkiga socialistiska kretsen i Åbo, vilket inte stämmer eftersom Wiik då var verksam och bosatt i Helsingfors. Visserligen ingick Wiik i kretsen kring tidningen *Arbetet* och var invald från Åbo södra valdistrikt enligt dåtida praxis i lantdagsval, där kandidater kunde ställa upp i flera olika valdistrikt. Han stod emellertid varken personligen eller ideologiskt nära de radikala svenskspråkiga Åbosocialisterna – snarare tvärtom. Till skillnad från Åboborna var Wiik betydligt mer återhållsam gällande revolutionsplanerna 1917 och skulle ställa sig utanför det röda maktövertagandet i januari 1918. Inom Finlands svenska arbetarförbund verkade han för att minska Åbobornas och revolutionärernas inflytande bland svenskspråkiga socialdemokratiska arbetare. Särskilt kritisk var han mot William Lundberg som redan hösten 1917 framstod som en nationellt känd röd milischef och som, till skillnad från Wiik, förespråkade revolution.

Gällande Lahtinens beskrivning av den svenskspråkiga arbetarrörelsen utanför Åbo framträder brister i framställningen. Den bild som tecknas motsvarar en allmänt vedertagen uppfattning hos en del finskspråkiga, enligt vilken de svenskspråkiga socialisterna i huvudsak bestod av borgerliga radikaler som gjorde ett slags ”fadersuppror” mot den egna samhällsklassens och språkgruppens borgerliga världssyn. Detta gällde kanske Åbo och kretsen kring *Arbetet*. Lahtinen hävdar emellertid att den svenskspråkiga arbetarrörelsen utanför Åbo var oorganiserad och hade en obetydlig medlemskår, vilket inte alls stämmer om man utgår från till exempel Anna Bondestams historiska arbeten kring den finlandssvenska arbetarrörelsens historia. Bondestams studier visar en tidvis livlig politisk

verksamhet särskilt bland de svenskspråkiga lägre samhällsklasserna på landsbygden. Finlands svenska arbetarförbunds medlemskår bestod de facto i huvudsak av personer som var kroppsarbetare, hantverkare, torpare och jordbruksarbetare. De svenskspråkiga som gick med på den röda sidan under inbördeskriget bestod å sin sida, enligt Bondestam, främst av industriarbetare.

Medan de svenskspråkiga socialisterna radikaliserades, förhöll sig flera av de ledande finskspråkiga socialdemokraterna i Åbo betydligt mer återhållsamt till revolutionsplanerna. Många av dem kritiserade öppet ”anarkismen” och de ”huliganer” som deltog i livsmedelsbeslagtagningar, gjorde husrannsakingar och gjorde sig skyldiga till våldsbrott mot stadens borgerliga befolkning. Aleksi Aaltonen, som vid den här tiden var ombudsman för den finskspråkiga socialdemokratiska kommunalorganisationen i Åbo, var till skillnad från Lundberg lojal till partiledningen och ville avvakta den revolutionära utvecklingen. Aaltonen skulle sedermera bli en av de ledande så kallade hög-socialdemokraterna i Finland och var partisekretärer strax före och under andra världskriget.

Lahtinens bok är en gedigen historisk framställning som ger en balanserad bild av 1917–1918 års händelser. Boken är rikt illustrerad, har en snygg layout och är på många sätt mycket läsarvänlig. Den torde tilltala en bredare läsarkrets utan att för den skull avskrivs som ett viktigt och välkommet bidrag till den fackhistoriska forskningen. Dock finns det mycket i händelserna i Åbo som kunde blir föremål för fackhistorisk forskning – till exempel kvinnorna som politiska subjekt eller gränsen för användning av politiskt våld inom den socialdemokratiska arbetarrörelsen. Lahtinens källmaterial består av i huvudsak tidningsmaterial, men framställningen stöds även av arkivkällor bestående av korrespondens, protokoll och minnesberättelser. Författaren har lyckats fånga upp det mesta som tidigare skrivits om arbetarrörelsens historia i Åbo, till exempel Anna Bondestams huvudverk, som behandlar den i kontexten centrala tidningen *Arbetet*, men också Aili Nordgrens roman *Väljer du stormen* från 1955, där författarinnan skildrar det i samtiden mycket uppmärksammade smörupploppet i Åbo i augusti 1917. Trots att Lahtinen fångar upp många olika aspekter av 1917–1918 års händelser i Åbo, faller en del väsentliga händelsekedjor bort – exempelvis den vita Nystadskåren som bestod av flera Åbobor och som kom att delta i striderna på Åland. Fortsättningsvis saknas en fackhistorisk framställning av inbördeskrigets händelser i den åboländska skärgården¹, vilka var avgörande för att Åbo och sydvästra Finland föll rätt så odramatiskt i de vitas händer i april 1918, de

1. När denna recension skrevs hade inte Gustav Wickströms bok *En storm är lös* (2017), som behandlar inbördeskriget i den åboländska skärgården, ännu utkommit.

röda valde att hellre fly än illa fäkta och kriget eventuellt förkortades med flera veckor, ja kanske månader.

I bokens inledning konstaterar Lahtinen enbart att Åbo hade radikaliserats före inbördeskrigets utbrott, men att de rödas revolution avgjordes på annat håll, när det väl begav sig. Utifrån den insikt jag har i forskningsläget gällande 1917–1918 års händelser är det inte alls speciellt märkligt att Åbo inte tidigare väckt forskarnas uppmärksamhet. I forskningen finns fortsättningsvis en lucka vad gäller 1917 års oroligheter på lokal nivå. Året har i tidigare forskning behandlats utifrån 1918 års titthål. I finländsk historiografi har år 1917 med andra ord betraktats som upptakten till den stora sammanstötningen som ägde rum följande år. Frågan är om 1917 kan behandlas skilt för sig utan att man berör det som hände sedan. Jag hade gärna velat läsa hur Åbo 1917–1918, det lokala undantaget, kan ställas mot nuvarande forskningsläge och historieskrivningen om 1917–1918 års händelser på nationell nivå. Men fackhistoriker ska vara tacksamma för att det finns gedigna empiriska framställningar som denna bok, som med nya historiska fynd och strävsamma försök är ämnade att skapa en helhetsbild av en lokal händelseutveckling som kan ge uppslag för nya forskningsområden.

Matias Kaihovirta